

RĂȚIUNEA DE A FI A STATULUI DE DREPT ÎNTR-O LUME DIGITALĂ

CZU: 342.22:004

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7874598>

Valentin MARGINEANU¹

ABSTRACT. *Currently, the concept of the rule of law, like the entire legal structure, is facing new challenges. Two of these challenges are the globalization and the digitalization. The globalization implies a very close interaction of different legal and state constructions, including different practices of the rule of law. The forms of globalization include the unification of procedures and increasing the role of the judicial power, legal transplant or legal acculturation, and the internationalization of international law. With reference to digitization, there is a very pronounced trend on the conceptualization of the digital state or digital order. The digital reality, the virtual space and the artificial intelligence pose sufficient risks to fundamental human rights and freedoms. Both globalization and digitalization imply important adjustments of the mechanisms of the rule of law in order to guarantee the human rights in the new conditions of social reality.*

Key words: *rule of law, human rights, globalization, digitization, digital state, artificial intelligence*

REZUMAT. *La momentul actual conceptul statului de drept, ca de altfel întreaga construcție juridică, este pus în fața unor noi provocări. Două dintre aceste provocări sunt globalizarea și digitalizarea. Globalizarea presupune o interacțiune foarte strânsă a diferitor construcții juridico-statale, inclusiv a diferitor practici ai statului de drept. Dintre formele de manifestare a globalizării sunt menționate unificarea procedurilor și creșterea rolului puterii judecătorești, transplantul juridic sau aculturația juridică, precum și internaționalizarea dreptului internațional. Cu referire la digitalizare atestăm o tendință foarte pronunțată privind conceptualizarea fenomenului statului digital sau ordinii digitale. Realitatea digitală, spațiul virtual, precum și inteligența artificială prezintă suficiente riscuri pentru drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Atât globalizarea, cât și digitalizarea implică importante ajustări a mecanismelor statului de drept în vederea garantării drepturilor omului în noile condiții a realității sociale.*

Cuvinte-cheie: *stat de drept, drepturile omului, globalizare, digitalizare, stat digital, inteligență artificială*

Una din tendințele actuale în gândirea filosofico-juridică ține de revederea sau revizuirea conceptului statului de drept. Aceasta nu presupune sub nici o formă faptul că acest concept este depășit. Dimpotrivă, în opina noastră, este mai actual ca nici odată. Însă anume din această actualitate și rezultă necesitatea revizuirii. Vom încerca să argumentăm acest deziderat.

Conceptul statului de drept este unul pe cât de arhicunoscut și arhicercetat, pe atât și de divers. Există o multitudine de modele naționale a statului de drept, iar problemele de convergență a acestor modele demonstrează o dată în plus actualitatea cercetărilor fenomenului în cauză.

---

¹ Valentin MARGINEANU, Magistru în drept, Lector, Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: vmargineanu70@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4223-5890>

Diversitatea abordărilor conceptului statului de drept, tradițional se reduc la două – abordarea romano-germanică (concepția propriu-zisă a statului de drept) și abordarea anglo-saxonă (concepția supremației dreptului). În acest sens observăm faptul că tendința de revizuire se manifestă în cadrul ambelor abordări. Mai mult ca atât, în cadrul ambelor abordări se accentuează atenția asupra aceluiași probleme cum ar fi:

- Interacțiunea statului cu societatea civilă;
- Aspecte axiologice;
- Limitarea posibilității de intervenție a statului în raport cu drepturile și libertățile fundamentale ale omului;
- Adaptarea construcției juridico-statale la dinamica actuală a evoluției umanității;
- Compatibilitatea reciprocă a diferitor modele a statului de drept.

Aici este necesar să întreprindem un recurs la istorie. Deși termenul *stat de drept* nu a fost introdus de Im. Kant, anume acestui gânditor noi îi datorăm primul concept încheiat a statului de drept. Kant a formulat acest concept analizând funcțiile statului. El atribuie statului o singură funcție – funcția juridică. Statul trebuie doar să garanteze drepturile pe care omul le are de la natură. Dreptul natural fundamental este libertatea, iar toate celelalte drepturi sunt subordonate acestuia. Anume așa trebuie să fie conceput un adevărat stat de drept, conchide Kant.

Ulterior conceptul statului de drept s-a dezvoltat anume în direcția garantării drepturilor și libertăților fundamentale, naturale, raționale ale omului. S-a insistat în mod special pe necesitatea limitării voluntarismului statului. Altfel spus, cum procedăm – fie acceptăm ideea autolimitării statului (și mizăm doar pe bunăvoința și intențiile nobile ale statului) sau identificăm o sursă exterioară a obligațiilor statului care îl impune să procedeze într-un fel sau altul. În cazul în care mergem pe prima soluție, în opinia noastră, suntem în prezența unei loterii: statul poate să manifeste acea bunăvoințe și acele intenții nobile, dar poate să nu o facă. Avem suficiente exemple și în trecut, dar și actuale în care statele, în numele garantării unor drepturi fundamentale protejate în cadrul statului de drept, au intervenit anume în aceste drepturi îngustându-le și făcându-le ineficiente. Cea de a doua soluție presupune o delimitare dintre drept și legea, statul fiind autorul legilor, nu și a dreptului și statuarea dreptului ca fiind superior legii.

O altă direcție de dezvoltare a conceptului statului de drept ține de argumentarea raționalității dreptului. Avem în vedere fundamental, aspectul material al raționalității, acea raționalitate care permite identificarea unor criterii de evaluare a legitimității dreptului și a raportului dintre drept și lege. Această direcție este strâns legată de cea de a doua soluție menționată mai sus.

Deși au existat o diversitate apreciabilă de opinii referitor la modul de organizare și funcționare a statului de drept, totuși acest concept a evoluat constant,

pentru ca, la un moment dat, să se contureze un set de drepturi fundamentale pe care statul are obligația să le garanteze, indiferent de voința acestuia din urmă. Discuțiile se mai duceau deja doar despre întinderea unor anumite drepturi concrete, incontestabile. Anume în acest sens, spre exemplu, s-a dezvoltat inclusiv practica Curții Europene pentru Drepturile Omului, care presupune identificarea spiritului Convenției Europene a drepturilor omului și nu a literei acesteia.

Conceptul *statului de drept* nu are o definiție științifică clară și unanim acceptă, acesta reprezentând, mai degrabă, o categorie de evaluare, care permite compararea unui stat concret cu modelul occidental al statului contemporan luat în calitate de etalon al statului de drept. În acest context apare întrebarea dacă conceptul *statului de drept* este o categorie pur științifică sau este un model concret de dezvoltare a statului contemporan. Răspunsul la această întrebare este crucial pentru continuarea cercetărilor.

Astfel, în cazul primei opțiuni este necesar de elaborat niște criterii generale, necesare și suficiente, de identificare a statului de drept, iar modul de implementare a acestora de lăsat la latitudinea fiecărui stat în parte, în dependență de particularitățile istorice, sociale, valorice etc., a fiecăruia. Așa s-a procedat, spre exemplu, în cazul formei de guvernământ. S-a stabilit că în cadrul republicii parlamentare poziția șefului de stat este inferioară parlamentului, iar atribuțiile concrete a șefului de stat au fost lăsate la latitudinea fiecărui stat în parte și nu există o listă exhaustivă a atribuțiilor șefului statului pentru cataloga un anumit stat ca fiind o republică parlamentară.

În schimb, în cazul celei de a doua opțiuni, criteriile și principiile generale nu sunt suficiente pentru a caracteriza un stat concret ca fiind un stat de drept. Este necesar stabilirea unor indicatori foarte concreți, neinterpretabili, exhaustivi și doar în cazul realizării acestor indicatori un stat poate fi numit stat de drept. În acest caz problema majoră nu ține de posibilitatea sau imposibilitatea identificării unor asemenea criterii, ci de justificarea unor asemenea criterii. Pe cât ar fi de justificată potrivirea tuturor statelor în baza unui singur model concret de dezvoltare. Până și în Uniunea Europeană observăm o opoziție extrem de clară la tentativele de a institui norme concrete rigide în toate statele membre. Principiile generale, de regulă, sunt acceptate, dar normele concrete frecvent întâlnesc opoziție serioasă din partea statelor membre. Și nu ne referim aici la doar la statele care tradițional se află în opoziție în cadrul Uniunii Europene, cum ar fi Ungaria sau Polonia. Problema este mult mai amplă și nu în zădar se discută tot mai mult despre renunțarea la principiul unanimității în procesul de adoptare a deciziilor în cadrul Uniunii Europene.

Din punct de vedere a dreptului internațional public statul de drept nu se deosebește de alte state. Acesta este subiect al relațiilor internaționale de rând cu celelalte state și prezintă aceleași premise ale existenței. Ceea ce distinge un stat de drept de un alt stat sunt principiile sale fundamentale de funcționare. Însă

aceste principii nu pot fi atribuite mecanic tuturor statelor care se vor a fi state de drept. Anume din acest motiv este necesar de elaborat principiile generale de funcționare a statului de drept și nu norme concrete pentru un asemenea tip de formațiune statală.

În ceea ce ne privește, considerăm că cea mai optimă direcție de cercetare este elaborarea unor premise ale statului de drept sub forma unor criterii generale, dar necesare și suficiente, fără a impune statelor norme concrete pentru a obține statutul de stat de drept.

La momentul actual însă, conceptul statului de drept, ca de altfel întreaga construcție juridică, este pus în fața unor noi provocări. Două dintre acestea, am spune noi, sunt cruciale:

- Globalizarea, care presupune o interacțiune foarte strânsă a diferitor construcții juridico-statale, inclusiv a diferitor practici ai statului de drept;
- Digitalizarea, care impune necesitatea unor abordări noi, inclusiv, în cadrul conceptului statului de drept.

Globalizarea sau, cum o mai numesc unii autori, mondializarea [1, p.10] dreptului, a conceptelor și tehnicilor sale reprezintă realități tot mai evidente. Îndrăznim să afirmăm că dreptul, fiind un domeniu mai conservator, s-a implicat cu întârziere în procesul de globalizare, catalizatorul căruia a fost domeniul economic. Dacă pe plan intern dreptul, de cele mai multe ori, fie stimulează anumite relații sociale, inclusiv economice, fie le descurajează, atunci în procesul de globalizare dreptul intervine, într-un anumit mod, post factum, standardizând anumite relații deja existente.

Analizând procesele globalizării juridice identificăm două direcții posibile de evoluție imediată. Prima ar fi integrarea sistemelor naționale de drept într-un sistem unificat de norme juridice și instituții de drept, care în procesul de aplicare a dreptului și de soluționare a litigiilor vor lua în calcul nu doar normele dreptului internațional, dar și normele corporative a companiilor transnaționale, regulile care guvernează activitățile statului în raport cu structurile macroeconomice uniunile interstatale, precum și standardele și valorile unanim recunoscute în cadrul ordinii mondiale. Cea de a doua direcție ar fi crearea unui sistem nou mondial de norme juridice care ar organiza și asigura relațiile interstatale în toate domeniile vieții sociale contemporane, în cadrul căruia dreptul internațional și dreptul național se află în raport de interdependență reciprocă. Într-o perspectivă mai îndepărtată însă, o să ne aliniem la poziția formulată de Mircea Duțu, în opinia căruia „evoluțiile converg spre perspectiva unui drept comun ansamblului planetei, care ar putea fi calificat, pe termen lung, chiar ca mondial. El nu va fi, însă, în orice caz, dreptul internațional – conceput în manieră clasică, tradițională, ca dreptul relațiilor dintre state, ori într-una mai modernă, ca dreptul societății internaționale - , ci un drept uniform, prin armonizare, care aduce și impune, cel puțin pentru materiile principale, aceleași soluții în toate ordinele ju-

ridice internaționale.” [1, p. 10] Perspectiva ar putea fi considerată prea idealistă, dar anume idealismul dintotdeauna a asigurat evoluția umanității, idealurile au mișcat lumea înainte.

Din perspectiva conceptului statului de drept, așa cum a fost acesta formulat de Im. Kant în calitate de autoritate care trebuie să garanteze drepturile naturale ale omului, dreptul natural fundamental fiind libertatea, globalizarea juridică își are rostul doar în situația în care ar acorda garanție și conținut suplimentar acestui drept natural fundamental. Prin prisma acestui postulat globalizarea dreptului ar reprezenta un proces istoric, obiectiv, logic și ireversibil de recepție, unificare, universalizare, standardizare și armonizare a sistemelor naționale de drept și a familiilor de drept realizat în vederea asigurării unei libertăți juridice optime reieșind din necesitățile generalizate a indivizilor, statelor și comunității mondiale, precum și a valorilor ordinii juridice naționale și internaționale care contribuie la dezvoltarea dreptului internațional și mondial. Globalizarea, în calitatea sa de proces istoric, logic și continuu, este unul din cei mai importanți factori de universalizare culturală, inclusiv a culturii juridice.

Globalizarea juridică are o multitudine de forme de manifestare, însă toate reprezintă doar metode de realizare scopului final, toate trebuie să aibă la bază un raționament unic – amplificarea libertății individului și garantarea acesteia. Întru argumentarea acestui deziderat vom caracteriza succint trei forme de manifestare a globalizării juridice. Una din aceste forme este *unificarea procedurilor și creșterea rolului puterii judecătorești*. Autorul Cristi Danileț [2] constată unificarea sistemelor de drept prin prisma proceselor de aplicare a dreptului, în mod special prin procedurile de înfăptuire a justiției de către puterea judecătorească. Mai mult ca atât, se promovează ideea creșterii rolului acestei puteri în așa măsură încât ea se transformă treptat în prima putere în stat. Sub aspect procesual autorul observă o apropiere treptată nu doar dintre sistemele de drept din cadrul unei familii de drept, dar și din familii de drept diferite. „Așadar, putem vorbi de un fond comun procesual, indiferent că este vorba de o jurisdicție națională (de pe orice continent sau din orice țară) sau de una internațională, care înglobează echitatea, loialitatea, accesul la justiție, dreptul la apărare etc”. Însă principiile procesuale enumerate de autor nu reprezintă, constatăm noi, scopuri în sine, ci instrumente, inclusiv internaționale, de garantare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, în calitatea lor de deziderat al statului de drept.

O altă formă de manifestare a globalizării juridice întâlnită în doctrina juridică este *transplantul juridic* sau *aculturația juridică* [3, 4]. Transplantul juridic reprezintă substituția totală sau parțială a unui sistem de drept cu alt sistem de drept, adică un sistem juridic preia o normă juridică, o instituție sau o doctrină de la un alt sistem de drept. Astfel, transplantul juridic poate fi înțeles ca un transfer de putere și de structuri instituționale dincolo de frontierele geopolitice sau culturale a statutului donator. Logica transplantului juridic este perfecționarea sistemului de drept primi-

tor pe baza unui sistem de drept mai superior și mai dezvoltat. Trebuie, însă, de remarcat faptul că transplantul juridic nu este o procedură nouă, apărută în procesul de globalizare. Mii de ani sistemele de drept s-au dezvoltat și prin transferuri juridice. Este suficient să amintim sistemul de drept roman, care, pe de o parte, au influențat sistemele de drept a popoarelor cucerite, iar, pe de altă parte, au asimilat *ius gentium*, care se aplica popoarelor colonizate, cu *ius naturale*. În același timp, trebuie să recunoaștem faptul că datorită procesului de globalizare transplantul juridic s-a amplificat extrem de puternic. În procesul de aliniere la standardele internaționale statele (să le zicem în curs de dezvoltare) preiau cu ușurință experiența normativă și instituțională a statelor mai dezvoltate adaptând-o la particularitățile locale. Este lesne de observat faptul că, de cele mai multe ori, un asemenea transfer are ca scop alinierea la standardele internaționale privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului în vederea realizării principiilor statului de drept.

Cea de a treia formă de manifestare a globalizării juridice pe care o enunțăm este *internaționalizarea dreptului național* [5]. Aceasta presupune alinierea ordinii juridice interne a unui stat la ordinea juridică internațională, care ar avea ca finalitate, cel puțin la nivel teoretic, crearea unei ordini juridice globale (deși este mult prea devreme, în opinia noastră, de afirmat o așa finalitate). Urmare a globalizării au apărut o multitudine de relații sociale care nu pot fi supuse rigurilor unui singur sistem de drept național. Respectiv, apare necesitatea racordării realității juridice la realitatea socială. Apare necesitatea protejării drepturilor și libertăților tuturor participanților la fenomenele globalizării, iar acest lucru este imposibil fără internaționalizarea drepturilor naționale prin alinierea acestora la anumite forme de reglementare comune, similare, identice. O altă cauză a internaționalizării dreptului național ține de apariția unui număr suficient de acte juridice adoptate de structuri internaționale de diferit nivel (mondiale, regionale, interstatale). Asumarea acestor acte de către state prin ratificare presupune obligatoriu racordarea sistemelor de drept naționale la respectivele acte, fapt care provoacă unificarea, cel puțin parțială, a sistemelor de drept naționale. Mai mult ca atât. Suficient de multe state au instituit prioritatea anumitor elemente din ordinea juridică internațională în raport cu ordinea juridică internă. Așa, spre exemplu, art. 4 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova stipulează prioritatea reglementărilor internaționale în materia drepturilor fundamentale ale omului în raport cu legile interne. Este un exemplu elocvent de internaționalizare a sistemului de drept național al Republicii Moldova într-un domeniu aflat în legătură directă și indisolubilă cu conceptul statului de drept. Fără a detalia subiectul internaționalizării dreptului național, trebuie să recunoaștem că o unitate și omogenizare a spațiului normativ global va fi foarte dificil de atins datorită diversității spațiilor sociale în care acționează. Umanitatea reprezintă un spațiu extrem de diversificat sub aspect istoric, cultural, valoric etc. și nici globalizarea nu a contribuit decât foarte puțin la omogenizare.

Dacă ar fi să ne referim la *digitalizare* este suficient să menționăm doar internetul și multitudinea de baze de date digitale existente ca să înțelegem amploarea problemei. Unii autori afirmă că astăzi Internetul, după trăsăturile sale funcționale, chiar dacă nu înlocuit (încă) statul tradițional, concurează suficient de clar cu acesta și pe plan organizațional, și pe plan economic, și pe plan administrativ chiar etc. Până nu demult aceste, dar și alte domenii a vieții sociale erau într-o legătură strânsă cu statul. Actualmente aceste legături se rup, dat fiind faptul că internetul este, în cea mai mare parte, o construcție aflată în afara statului și a reglementării acestuia. Dar aceasta nu înseamnă că în această sferă statul nu are obligația de a asigura și garanta drepturile și libertățile fundamentale ale omului și a reacționa atunci când acestea sunt încălcate. Statul are obligația de a garanta într-un mod real, concret și optim drepturile și libertățile fundamentale la orice etapă istorică de dezvoltare a societății. Acest deziderat se referă în egală măsură la realitatea digitală. Digitalizarea a provocat apariția unor drepturi anterior necunoscute – drepturile digitale. Fără a pretinde la o definiție exhaustivă, considerăm că în categoria drepturilor digitale se includ drepturile de acces, utilizare, creare și publicare a conținutului (operelor) digital, de acces și utilizare a dispozitivelor electronice și rețelelor de comunicație, inclusiv a rețelei de internet.

Valorificarea și realizarea drepturilor digitale are loc în cadrul unui spațiu social specific – spațiul virtual. Subiecții de drept care se manifestă în acest spațiu sunt și ei, adesea, specifici în raport cu spațiul social tradițional. Frecvent subiecții spațiului virtual sunt „depersonalizați” și apar sub formă de coduri, nickname-uri, ip-uri și chiar identități false sau furate. Această particularitate, în coraport cu faptul că în spațiul virtual noțiunea de teritoriu (în sens de atribut al statului) este foarte relativă sau chiar lipsește, impune o abordare distinctă în procesul de reglementare juridică a relațiilor sociale și, implicit, în garantarea drepturilor și libertăților fundamentale în acest cadrul social. Nu sunt suficiente eforturile unui singur și chiar a câtorva state pentru a asigura libertatea și securitatea în spațiul virtual. Este necesar efortul conjugat al tuturor statelor, al întregii comunități mondiale pentru instituirea reguli clare, suficiente, efective și eficiente și a asigura valorificarea drepturilor digitale în deplină siguranță.

Drepturile digitale nu sunt în afara drepturilor universale, naturale, raționale ale omului, ci, dimpotrivă, fac corp comun cu acestea, iar sarcina statului este de a asigura drepturile digitale cel puțin în aceeași măsură ca și celelalte drepturi eterne ale omului. Astăzi, însă, constatăm faptul că statul în particular și comunitatea mondială în general nu se isprăvesc cu această sarcină pe măsura așteptărilor. Infractorii se simt mai în siguranță în spațiul virtual comparativ cu spațiul social tradițional, reglementările normative nu țin pasul cu evoluția extrem de rapidă a tehnologiilor informaționale, mecanismele existente de garantare a drepturilor individuale nu sunt pe deplin capabile să ofere siguranța în spațiul virtual.

O problemă majoră în sfera drepturilor digitale, în opinia noastră, ține de lipsa unor studii doctrinare fundamentale în materie, studii care ar stabili locul drepturilor digitale în sistemul drepturilor și libertăților universale ale omului. Majoritatea absolută a studiilor existente țin de partea tehnică, de partea normativ-reglementativă a domeniului. Istoria reglementărilor normativ-juridice ne vorbește despre faptul că orice reglementare normativă semnificativă este precedată de studii doctrinare fundamentale (în unele cazuri filosofice), care treptat trec în studii științifico-practice, după care apare reglementarea normativ-juridică. Frecvent aceste etape sunt separate de intervale de timp suficient de impunătoare. Are loc o veritabilă *luptă pentru drept*, doar că nu în sensul lui R. Ihering. În cazul drepturilor digitale atestăm o inversare a proceselor. S-a început cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale, urmată de reglementarea normativă a acestora (dar și ea parțială și insuficientă), apare cadrul normativ al dreptului digital, care, în opinia noastră, este doar la început de cale, apar analize științifice, inclusiv critice, a cadrului normativ, dar studii doctrinar-juridice fundamentale sunt insuficiente. Or, doar asemenea studii pot deschide orizonturile drepturilor omului pentru drepturile digitale.

Cu referire la digitalizare atestăm o tendință foarte pronunțată privind conceptualizarea fenomenului *statului digital* sau *ordinea digitală*. Această tendință afectează direct conceptul statului de drept. Sunt deja voci care privesc statul sau ordinea digitală ca alternativa ordinii juridico-statale existente, fără însă a aborda direct protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în cadrul acestei "noi ordini".

În sens la statul digital presupune, în primul rând, digitalizarea serviciilor statului. Acest proces pe zi ce trece ia o amploare tot mai mare, inclusiv în Republica Moldova. Din anul 2010 avem o Agenție de Guvernare Electronică, care este responsabilă pentru implementarea tehnologiilor electronice în activitatea autorităților publice [6]. Nu pot fi puse la îndoială avantajele digitalizării în domeniile de responsabilitate a statului – facilitarea comunicării între administrație și cetățean, soluționarea mai operativă a problemelor, eficientizarea schimbului de date între autoritățile publice, diversificarea posibilităților de acces la serviciile publice, asigurarea transparenței în procesul decizional, renunțarea la documentele pe suport hârtie și promovarea documentelor electronice, automatizarea proceselor, micșorarea corupției etc.

Totodată nu trebuie neglijate și riscurile aferente procesului de digitalizare. Pe lângă riscurile pur tehnice (insuficiența resurselor financiare și resurselor tehnico-materiale, calificarea personalului etc.), digitalizarea implică anumite riscuri sub aspectul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Digitalizarea presupune un număr suficient de mare de baze de date, care interacționează între ele. În acest sens este necesar de asigurat securitatea acestor baze de date, atât sub aspectul excluderii accesului persoanelor neautorizate, cât și sub aspectul preîn-

tâmpinării posibilităților de abuz din partea persoanelor autorizate. Cunoaștem cazuri la nivel mondial când baze întregi de date au ajuns să fie comercializate în „piață”. Asemenea riscuri nu pot fi justificate prin avantajele digitalizării. Drepturile omului nu servi drept monedă de schimb, ele fiind intangibile.

În contextul digitalizării ne putem referi și la implementarea inteligenței artificiale. Aparent inteligența artificială în procesul de elaborare și de aplicare (ne referim, în mod special, la înfăptuirea justiției) a dreptului poate avea doar un rol de asistent al omului, al specialistului în domeniu. Pe bună dreptate, procesul de elaborare a dreptului este unul eminentamente creativ, rațional, iar omul este unica ființă care posedă rațiune. La fel și procesul de aplicare a dreptului / de înfăptuire a justiției nu se poate desfășura fără intervenția rațiunii umane. Nu poate inteligența artificială să înlocuiască creierul uman, deși are un enorm potențial de a îmbunătăți viața noastră, de a ușura munca creierului uman, de a accelera procesele etc. Nu reprezintă inteligența artificială un concurent pentru noi sau un pericol pentru creierul uman. Dar, - în Estonia deja funcționează *judcătorul - robot* sau *sistem de ordin de plată* după cum preferă să-i spună estonienii, deși aceasta nu schimbă esența lucrurilor [7]; - în Canada există *mediatori roboți*, un instrument online de soluționare a litigiilor (online dispute resolution – ODR), numit Smartsettle ONE [8]; - în China există procurori care acționează în baza tehnologiei inteligenței artificiale [9]; - în SUA, dar nu numai, de ceva timp inteligența artificială este direct implicată în evaluarea riscului de recidivă atât în faza de urmărire penală, cât și procesul de judecată (în unele cazuri chiar și la pedepsirea infractorilor), dar și în procesul de executare a sentințelor de condamnare [10]. Acestea ar fi doar câteva exemple concrete de implementare a inteligenței artificiale în domeniul juridic.

Dar nu este scopul acestui studiu de a descrie posibilitățile inteligenței artificiale în domeniul juridic. Problema majoră și fundamentală la care trebuie să răspundem ar fi pe următoarea: pe cât implicarea inteligenței artificiale în procesele decizionale în domeniul juridic este conformă cu principiile fundamentale și raționale ale statului de drept și în primul rând cu necesitatea garantării și respectării drepturilor fundamentale, naturale, raționale ale omului.

Aici se impune o precizare. Nu contestăm utilitatea și necesitatea implementării inteligenței artificiale în activitatea juridică. Inteligența artificială deschide posibilități enorme în optimizarea tuturor activităților juridice și judiciare. De principiu, inteligența artificială poate fi implicată în activitatea juridică în 3 moduri de bază: (1) la nivel organizatoric, logistic, pentru a automatiza procesele cu un grad înalt de repetabilitate; (2) la nivel de asistență, pentru a propune profesionistului posibile soluții sau a realiza o generalizare a informațiilor care ar putea sta la baza soluțiilor, dar decizia finală o adoptă profesionistul; (3) la nivel de decizie, atunci când inteligența artificială adoptă soluția juridică care devine obligatorie, fără implicarea profesionistului, adică a rațiunii umane. Pornind de la

această clasificare, de principiu, nu pot exista impedimente de natura drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în cadrul primelor două modalități. Într-adevăr, ceea ce numim astăzi *guvernare electronică* [11] reprezintă prin excelență o activitate de perfecționare a proceselor sub aspectul organizării lor cu implicarea tehnologiilor informaționale și, în anumite cazuri, a inteligenței artificiale. De asemenea, sunt elaborate și implementate o multitudine de softuri care vin să asiste profesionistul în activitatea sa, cum ar fi, spre exemplu, identificarea unor informații relevante în bazele de date la care are acces softul (inteligența artificială). Nu vom insista pe aceste aspecte, deși și aici pot fi identificate probleme (în mod special tehnice) care au tangență directă cu drepturile și libertățile fundamentale ale omului, cum ar fi, spre exemplu, accesul neautorizat la multiple baze de date care conțin date cu caracter personal a persoanelor. Însă aceste aspecte merită a fi examinate în cadrul altor cercetări.

Problema fundamentală pentru drepturile și libertățile fundamentale naturale (raționale) ale omului în condițiile statului de drept ține de excluderea rațiunii umane (a profesionistului) din procesul de adoptare a soluțiilor juridice obligatorii și asumarea acestora de către inteligența artificială. În acest caz tehnologia înlocuiește omul. În acest caz apar o multitudine de probleme la care doctrina nu a propus soluții. Cu titlu de exemplu atragem atenția asupra următoarelor aspecte:

- În cazul în care „verdictul” este dat de inteligența artificială, adică de un cod, un algoritm, cum poate persoana vizată, care nu are acces la algoritm și/sau nu are cunoștință în programare, să verifice temeiurile (criteriile) și temeinicia „verdictului”?

- Cine răspunde pentru eventualele erori a inteligenței artificiale – utilizatorul, proprietarul, furnizorul, programatorul? Sau acordăm inteligenței artificiale calitatea de subiect de drept, cu statutul său juridic, adică înzestrat cu drepturi, obligații și responsabilitate juridică? Faptul că inteligența artificială poate comite erori nu necesită probare. Este suficient să menționăm accidente rutiere comise de automobilele conduse de inteligența artificială.

- Pentru domeniul juridic decizional cel mai mare avantaj enunța al inteligenței artificiale ar fi caracterul obiectiv și nepărtinitor al soluțiilor. Totuși, deși istoricul utilizării inteligenței artificiale nu este atât de mare, se atestă deja probleme de ordin „tehnic” care pun sub semnul întrebării acest avantaj. În acest sens menționăm, spre exemplu, problema prezenței *biasului* în sistemele informatice. Biasul poate fi definit ca ”preferința neintenționată a algoritmului pentru o anumită predicție în detrimentul altora, care are ca rezultat implicații improprii din punct de vedere legal sau etic” [12].

- Algoritmii nu poate de la sine putere să discearnă între legal și ilegal, moral și imoral, just și injust, el doar învață ceea ce i s-a prezentat ca fiind corect. Ce se întâmplă în cazul în care algoritmul primește exemple de soluții injuste prezentate ca fiind corecte?

- Unul din principiile fundamentale ale justiției este echitatea. Dar pe cât de echitabil este ca soarta unui om să fie decisă de o mașină, fie ea și inteligentă? O fi inteligența artificială mai obiectivă și nepărtinitoare, dar, în același timp ea este lipsită de empatie și etică. Imparțialitatea nu echivalează cu echitatea, deși echitatea fără imparțialitate nu poate fi realizată.

- Unul din pilonii justiției, pe cât nu ar părea de straniu, este subiectivismul. Acesta este prezent în justiție prin conceptul intimei convingeri a judecătorului. Toate soluțiile pronunțate de instanțele de judecată trebuie să se bazeze pe intima convingere a judecătorului, care este unul din pilonii independenței judecătoreștii. Intima convingere mai include în sine și categorii filosofice ca dreptatea, echitatea, binele comun etc. Cum transpunem această intimă convingere, care nu are o formulă de verificare, în algoritmul inteligenței artificiale?

Cu titlu de concluzie generică vom promova ideea că în epoca digitală statul de drept nu doar că î-și are rostul, ci devine mai actual ca în trecut. Sunt prea mari provocările și prea mari riscurile de a afecta drepturile universale, fundamentale, naturale, raționale ale omului ca să renunțăm la posibilitățile oferite de statul de drept în garantarea acestora. totuși, în condițiile statului de drept sunt necesare importante ajustări a unor mecanisme existente și elaborarea unor mecanisme noi care ar oferi posibilitatea realizării dezideratului statului de drept în noile realități sociale.

Referințe bibliografice:

1. Dușu, M., *Cuvânt de deschidere*, În: Conferința cu participare internațională MAREA CRIMINALITATE ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII, - București: Universul Juridic, 2012
2. Danileț C. Globalizarea și Justiția. 2007 disponibil online: <https://cristi-danilet.wordpress.com/2007/11/12/globalizarea-si-justitia/>, accesat la 12.12.2022
3. Ciongaru, E., *Transplantul Juridic (Aculturația Juridică) În Contextul Globalizării*. În: Impactul transformărilor socio-economice și tehnologice la nivel national, european si mondial; Nr.5/2015, Vol.5, p. 88-95, disponibil online: <https://ssrn.com/abstract=2662035>, accesat la 10.12.2022
4. Goldan, Ana-Maria, *Fenomenul aculturației juridice – noțiuni preliminare, limite și implicarea globalizării*. În: Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Tomul LXVII/1, Științe Juridice, 2021, p. 201-211, disponibil online: https://pub.law.uaic.ro/files/articole/2021/vol.1._1/anale_drept_lxvii_1_2021_15.pdf, accesat la 02.12.2022
5. Moraru, E., Robea, M., *Internaționalizarea dreptului național și impactul asupra ordinii juridice interne*, În: Materialele Conferinței Științifico-

- Practice Internațională „Abordări moderne privind drepturile patrimoniale”, 12-13 mai 2022, UTM, p. 167-173, disponibil online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/167-173_20.pdf, accesat la 10.12.2022
6. <https://egov.md/ro/despre-age>
  7. <https://www.libertatea.ro/stiri/reportaj-acasa-la-primul-judecator-robot-al-lumii-in-estonia-2665884> accesat la 15.12.2022
  8. <https://www.lexisnexis.ca/en-ca/ihc/2019-06/from-estonian-ai-judges-to-robot-mediators-in-canada-uk.page> accesat la 15.12.2022
  9. <https://www.scmp.com/news/china/science/article/3160997/chinese-scientists-develop-ai-prosecutor-can-press-its-own> accesat la 15.12.2022
  10. <https://lege5.ro/gratuit/gm3dcobvguya/inteligenta-artificiala-si-sistemul-de-justitie-penala-instrumentele-de-evaluare-a-riscului-penal#N9> accesat la 11.12.2022
  11. Noțiunea de *guvernare electronică* are mai multe definiții, dar ceea ce urmează de reținut este faptul că aceasta nu trebuie limitată doar la procesul de digitalizare în cadrul diferitor activități administrative exercitate de puterea executivă. *Guvernarea electronică* presupune digitalizarea proceselor în cadrul tuturor activităților statutului, inclusiv în cadrul puterii legislative și a cele judecătorești.
  12. Shadowen, A., *Ethics and Bias in Machine Learning: A Technical Study of What Makes Us ‘Good’*, City University of New York, 2017, p. 5, disponibil online: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1042&context=jj_etds - accesat la 10.12.2022